

Psykens teater

Per Are Løkke
psykolog i privatpraksis
pe-arelo@online.no

Line Joranger forsvarer den mangetydige subjektiviteten i sin siste bok, og viser hvordan psykologien kan kjempe mot reduksjonismen i faget.

AN INTERDISCIPLINARY APPROACH TO THE HUMAN MIND

SUBJECTIVITY, SCIENCE AND EXPERIENCES
IN CHANGE

Line Joranger

BOK *An Interdisciplinary Approach to the Human Mind. Subjectivity, Science and Experiences in Change*

FORFATTER Line Joranger

ÅR 2019

FORLAG Routledge

SIDER 154

Professor i sosial-, kultur- og samfunnspsykologi, Line Joranger, ga i 2018 ut en usedvanlig og viktig bok: *An Interdisciplinary Approach to the Human Mind: Subjectivity, Science and experiences in Change*. Her kommer hun med en advarsel til det psykologiske fagfeltet, som er verdt å lytte til. Hun skriver at helsearbeiderne ikke lenger får muligheten til å bruke de beste sidene av seg selv; nemlig de kreative, åpne, omsorgsfulle og undrende sidene. Dagens generaliserte, standardiserte, normaliserte og byråkratiserte psykologi presser helsearbeiderne inn i trange og rigide former, der tiden forbrukes på meningsløst papirarbeid, gjerrige tidsrammer og retningslinjer som krever at de arbeider etter altfor enkle og generelle metoder.

Nå er ikke Joranger den eneste til å påpeke dette. Psykologspesialist Akiha Ottesen beskriver for eksempel i sin kronikk «En sakte invasjon» i februarnummeret av *Psykologtidsskriftet* på glimrende vis hvordan systemets standardiseringer gjør at hun mister seg selv som fagperson. Line Joranger går enda grundigere til verks og viser at helsearbeiderne ikke bare er i ferd med å miste sin autonomi, men også kontakten med og refleksjonen over mange av de grunnleggende og spennende spørsmålene vårt fagfelt utløser. La meg gå en liten omvei før jeg kommer tilbake til Joranger.

Biomedisinsk

Med jevne mellomrom erklæres det med stor entusiasme at vi står overfor et terapeutisk gjennombrudd i behandlingen av spesifikke psykiske lidelser. Det oppstår da et fenomen som vi med et uttrykk hentet fra børsens virkelighet kan kalle aksjerally: En rekke selvforsterkende faktorer bidrar til at aksjen stiger til himmelske proporsjoner, før den etter relativt kort tid faller ned igjen. Vi kan iakttå et lignende fenomen innenfor området for psykiske lidelser. En dag står et forskerteam frem og erklærer at endelig har vi funnet den psykologiske eller medisinske løsningen på depresjonens, schizofreniens eller tvangslidelsens gåte. Dette får straks stor publisitet i medier og tidsskrifter, der mange tror at gjennombruddet virkelig er i ferd med å skje. Aksjen hypes og kjøpes med en forventning om fremtidig inntjening uten at det ennå er skjedd. Dette skjer også innenfor vårt fagfelt. Forskerne lover resultater før de er tilstrekkelig dokumentert.

Et eksempel: Den kjente 7-årige ADHD-MTA-studien presenterte med brask og bram etter bare ett år med forskning at medisinerer var overlegen all annen behandling. Denne nyheten gikk verden rundt. Åtte år senere var konklusjonen at psykososiale tiltak hadde best effekt. Men det fikk nesten ingen publisitet i mediene. I boka *Our psychiatric future* spør sosiologen Nikolas Rose om den biomedisinske kunnskapens status i dag. Som så mange andre viser han at DSM-III-revolusjonen kanskje har skapt flere problemer enn den løste. DSM-III var et forsøk på å rense psykiatrien for uklarerheter, og innlemme den som en gren av den vitenskapelige medisinen med forankring primært i en biokjemisk forståelse. Rose konkluderer med at det fremdeles ikke er funnet en eneste biomarkør knyttet til psykiske sykdommer, hverken i kjemi, hjerne eller gener.

Telling og behandlingen av symptomer har blitt viktigere enn å forstå individets sosiokulturelle og subjektive fortellinger

Tilnæringsmåtene som dominerer innenfor området for psykisk helse, følger ofte en tydelig oppskrift. For det første har den sin grunn i den nevnte DSM III-revolusjonen, der symptomene ikke lenger ble forstått i lys av historiske, sosiale, familiære eller personlige kontekster. Telling og behandlingen av symptomer har blitt viktigere enn å forstå individets sosiokulturelle og subjektive fortellinger. Symptomfokuset og tellelogikken har også åpnet opp for en ny forskeræra i det psykologiske fagfeltet. Tidligere var det klinikerne med sine detaljerte studier av enkeltindivider som var den viktigste kunnskapsprodusenten. Nå har forskerens tall, statistikker og generaliseringer blitt viktigere enn forståelsen av enkeltindividet. «Vi lever i en tidsånd der alt som teller og gir mening, er tallbelagt eller konstruert som standardiserte evidensbaserte modeller og metoder», skriver Line Joranger.

Joranger hevder at dagens psykologi har havnet i en blindgate. Hennes utgangspunkt er at forståelsen av subjektivitetens mangedimensjonale kompleksitet holder på å forsvinne fra dagens psykologi, enten det er i begreper om hjernen, evidensideologi eller i generelle metoder og betraktninger. I boka viser hun til en litterær, filosofisk og eksistensialpsykologisk tradisjon som på mange forskjellige måter arbeider mot å plassere mennesket i reduktive kategorier og enkle årsak-virkning-skjema. Denne tradisjonen kalles gjerne kontinentalfilosofien. Hun fremhever blant andre forfatteren Goethe, filosofer som Henri Bergson, Edmund Husserl, Hannah Arendt, Niccolò Machiavelli, Maurice Merleau-Ponty, Friedrich Nietzsche, Michel Foucault, Martin Heidegger, og psykiaterne og eksistensialistene Ludwig Binswanger og Karl Jaspers. Ved hjelp fra dette celebre galleri av tenkere viser Joranger hvordan subjektet alltid er innvevd i komplekse mønstre der tanker, kropp, makt, begjær, språk og sosiale forestillinger er i spill. Mennesket er et psykososialt og mangedimensjonalt vesen. Derfor har vi i dag også akutt behov for en tverrfaglig tilnærming for å gi motstand til de altfor enkle metodene som dominerer det psykologiske fagfeltet.

Teatret som metafor

Jeg tolker det slik at Joranger med boka vil gi mennesket og den terapeutiske relasjonen tilbake sin komplekse, mangedimensjonale og gåtefulle eksistens. Mennesket er et historisk, biologisk, sosialt, psykologisk, eksistensielt, emosjonelt og selvreflekterende vesen med mange psykiske registre til å motta og kommunisere i verden med. Mennesket er slik spunnet inn i en vev av gåtefulle forbindelser. Bokas forskjellige kapitler er viet til å drøfte noen av gåtene, paradoksene og konfliktene menneskene er spunnet inn i. Den kanadiske filosofen Charles Taylor hevder at modernitetens idéhistorie har vært preget av en kamp mellom å forstå mennesket som et objekt eller som et subjekt. Joranger tar i boka subjektets parti. Men det er ikke et enkelt subjekt hun fremlegger. Subjektet er vevd inn i kompliserte systemer som biologi, kropp, sinn, sjel og hjerne og står alltid i dialog med historien, samfunnets institusjoner, familien, sosiale forestillinger og ideer. Det kompliserte forholdet mellom språket og virkeligheten, fortolkningene og sannheten drøftes også av Joranger i egne kapitler.

Mennesket er slik spunnet inn i en vev av gåtefulle forbindelser

Jorangers egen metafor på menneskelivets kompleksitet er teateret, ikke bare teaterscenen, men også forhenget, garderoben, alle rommene bak og garderobene med alle kostymene. Teateret har også loft fylt av gamle kulisser og kostymer og kasser fylte med gamle manus som kan hentes frem og spillet igjen. Her blir fortiden, nåtiden og fremtiden forbundet med hverandre på drømmeaktige måter. Mennesket har mange ansikter og stemmer. Derfor trenger vi historie, filosofi, sosiologi, litteratur og poesi for å forstå mennesket. Joranger fremhever at poesien og litteraturen er overlegen i å trenge inn i subjektets dybder og sette ord på komplekse erfaringer. I motsetning til den biomedisinske grammatikken, som virker reduserende og lukkende på menneskets psyke, virker det poetiske språket åpnende. Det betyr ikke nødvendigvis at vi skal la poesi erstatte fag og vitenskap, men at det er en opplagt forskjell på å si «jeg er deprimert» og å forsøke å beskrive denne tilstanden i et mer levende språk.

Det fremmede

Jorangers bok introduserer kanskje et dobbelt fremmed landskap for mange psykologer. For det første introduserer hun kontinentalfilosofien, som hun er inspirert av. Spørsmålet oppstår da om hva vi som psykologer for eksempel kan lære av filosofer som Michael Foucault eller Niccolò Machiavelli. Joranger har allerede i en artikkel om Foucault i *Psykologtidsskriftet* gitt et svar på dette spørsmålet. Hun viser her at Foucault ikke bare er en maktteoretiker, som han er kjent for, men at han også i sine tidlige skrifter utforsket subjektivitetens grensesprengende egenskaper. I menneskets drømme- og forestillingsverden fant han kildene til en kraft som stod opp imot kulturens objektiveringsmani. I vårt fagfelt kan det se ut som om både det kritiske perspektivet og sansen for den levende og frie subjektiviteten holder på å forsvinne inn i standardiseringens kvern, slik Akiah Ottesen beskriver det. Machiavelli, som også Joranger har skrevet artikler om tidligere, peker blant annet på at kunnskapen om historien skaper et stort rom hvor vi kan lære å vandre og leve med usikkerhet i komplekse virkeligheter. Ved å konfrontere vårt fagfelt med filosofiske og eksistensialpsykologiske perspektiver peker Joranger mot noe som vi holder på å glemme. Hun viser også at psykologien har en utside, og har akutt behov for å komme i dialog med andre fagfelt for å bevare sine levende og kreative impulser.

Hun viser også at psykologien har en utside, og har akutt behov for å komme i dialog med andre fagfelt for å bevare sine levende og kreative impulser

Den andre erfaringen som Jorangers bok vekker i meg, er hvordan vi reagerer når vi står overfor en ny, fremmed og vanskelig tekst. Kanskje dette ikke er så forskjellig fra å møte en ny pasient? Da jeg leste Jorangers bok, ble jeg hensatt til gamle dager da jeg tok årsstudier i filosofi og idéhistorie. Jeg husket slitet med vanskelige tekster som jeg så vidt forstod, og følelsen av å være dum, sammen med gleden av å oppdage og forstå noe viktig bare jeg holdt ut litt til. Det slår meg at store deler av det psykologiske fagfeltet i dag beveger seg i helt motsatt retning, i et ønske om å popularisere, pedagogisere, forenkle og gjøre budskapet så lett og umiddelbart tilgjengelig som mulig. Det kan nesten se ut som om refleksjonen over menneskets mangfoldige og gåtefulle eksistens har blitt overflødig for en psykologi som har blitt forelsket i sine effektive metoder. Dette er mil fra en psykologi som peker mot sjelens irrganger, kompleksitet og visdom. Spørsmålet om hva det vil si å lære og erfare, blir da også påtrengende. Er ikke det å strekke seg mot det fremmede og uforståelige, for plutselig å oppdage eller forstå noe du ikke tidligere har forstått, som er selve kjernen i læring og menneskelig utvikling? Du ser da verden, deg selv eller din pasient i et litt annet lys eller fra en ny vinkel.

En oppdragelse

Boka er tverrfaglig og åpner opp for innsikter fra mange disipliner. I psykologien er vi vant til å forbinde tverrfaglighet med at psykiateren, psykologen, miljøterapeuten eller kroppsterapeuten samarbeider. Joranger åpner for andre faggrupper som historikeren, litteraturviteren, språkforskeren, filosofen og poeten også er viktig for psykologien. Joranger selv synes å være det beste eksempelet på en slik tverrfaglighet. Hun er samfunnsplanlegger og idéhistoriker, med en doktorgrad i kultur- og samfunnspsykologi fra Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo. Hun arbeider med etikk, vitenskapsteori, personorientert helse- og sosialarbeid, kultur- og samfunnspsykologi, erkjennelsesteori, epistemologi og sosiale representasjoner, står det blant annet i presentasjonen fra Universitetet i Sørøst-Norge. Allerede i doktorgraden fra 2015, *Subjectivity as Science and Experience. An Existential-Phenomenological and Historical Approach to Subjectivity, Objectivity, and Psychology*, blir deler av bokas tema introdusert. I det psykologiske fagfeltet virker det som om eksistensialisme og fenomenologi ligger henne nærmest. Hun sympatiserer med Birgit Vallas kritikk av dagens diagnosefokus og psykolog Jan Smedslunds fokus på at det er umulig å forstå og hjelpe enkeltindividet gjennom generelle metoder. Å våge å være et åpent, eksperimenterende, kreativt og kritisk menneske uten behov for å befeste og gjemme seg i en bestemt posisjon synes å være dyder hun verdsetter.

Boka har et høyt teoretisk nivå og kan gi en fin mulighet til å bli kjent med noen av vår kulturs fremste tenkere. Dette kan på den ene siden også være en innvending mot boka, da den kanskje for mange kan virke for kompleks og fremmed i forhold til dagens psykologi. Noen vil helt sikkert også avfeie den som irrelevant. Det kreves konsentrasjon og arbeid for å lese seg igjennom Jorangers bok. Det illustrerer i seg selv et av Jorangers viktige poenger: Vi må våge oss ut i det ukjente og arbeide med det fremmede vi møter, for å skape de åpne og kreative rommene som hun etterlyser i vårt fagfelt. Den finske psykiateren og eksistensialisten Martti Siiralla skrev i boka *From Transfer to Transference* at å anstrenge seg for å lære et fremmed språk ville være den beste erfaringen for hva det vil si å lære en pasient å kjenne. Slik sett kan Jorangers fremmedhet virke oppdragende på våre illusoriske ønsker om å administrere raske og effektive løsninger.